

Σ. Ν. Τρωανός

ΤΑ ΝΑΥΑΓΙΑ, Η ΝΕΑΡΑ 64 ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΣΟΦΟΥ
ΚΑΙ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ

Η νεαρά 64 του Λέοντος ΣΤ από τη συλλογή των 113 νεαρών¹ έχει το ακόλουθο περιεχόμενο:

Ἐκείνου δὲ λίαν θαυμάζω πῶς ὁ τὰ ἐκ θαλαττίου κινδύνου ἀποκρυπτόμενος τοσοῦτον ἔδοξεν ἀμαρτεῖν ὥστε θάνατον ἐπάγειν αὐτῷ τὴν τοιαύτην ἀμαρτίαν. Ὅτι μὲν γὰρ ἀμαρτίαν οὐ μετρίαν τολμᾷ, ἐκείνους ἀποστερῶν τῶν ἰδίων οἷς ἴσως καὶ παρ' αὐτοῦ ἐπαρκῶν τις εἰς ἔλεον καταστὰς οὐκ ἂν ἦν περ φέρουσι διὰ τῶν ἐγκάτων ὀδύνην καταπραῦνων ὀφθείη — εἰκὸς γὰρ πολλὴν ζημίαν καὶ τῶν ὄντων ἀποβολὴν ὑπομείναι — τοῦτο τῶν φαινομένων ἐστίν. Ὅτι δὲ χρηὴ ζωῆς ἀποστερεῖσθαι τοὺς καθ' ὧν ἡ ἔκπληξις ἔχει τὴν χώραν, τοῦτο συνιδεῖν οὐκ ἔχω. Τί γὰρ τοσοῦτον ἀφείλετο, ὃ γένοιτ' ἂν ἰσοστάσιον ψυχῆς ἥς τὴν εἰσπραξίν κατακρίνεται; Κάκιστος μὲν οὖν καὶ ἀλιτήριος ὁ τοιοῦτου κέρδους ἐλάττων, τοῦτο δὴ τὸ παρ' ἐνίων γινόμενον, περισυλῶν τεθνηκότας οὐ μὴν ἡ πονηρία τοιαύτης ἀξία δίκης. Οὐ γὰρ δίκαιον ἀντὶ πράγματος ὑλικοῦ καὶ ρέοντος αὐλον καὶ ἀθάνατον πρᾶγμα τὴν ψυχὴν λαμβάνειν. Εἰ γὰρ πολλάκις οὐδὲ ἐν πράγμασιν ὕλης τιμωμένη ἡ ζημία πολλὴν τὴν ὑπερβολὴν ἔχει ἵνα μὴ τῷ ὑπερβάλλοντι ὥσπερ τινὰ περίοδον ἡ ἀδικία λαμβάνη, πῶς οὕτως ἀστάθμητος ζημία καταλάβοι τοὺς ἀποκρυψάμενους τὰ τῶν ναυαγούντων, οὐκ οὔσης τῆς ὑπερβολῆς λόγῳ ῥητῆς ἦν πρὸς τὸ ἀδίκημα ἡ εἰσπραξις ἀποφέρεται; Κελεύομεν οὖν καὶ τοῦτο μηκέτι οὕτως εὐθύνεσθαι, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ παρακατασχεθέντος εἵδους ἀποτινύειν τετραπλοῦν τὸν ἀποκρυψάμενον, καὶ τοιαύτη δίκη ὀρίζεσθαι τὸ ἀμάρτημα².

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν πρώτη φράση τοῦ προοιμίου τῆς νεαρᾶς, μὲ αὐτὴν σκοπήθηκε ἡ τροποποίηση ἐνὸς νόμου, ὁ ὁποῖος ἀπειλοῦσε μὲ τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου ὅσους διάρπαζαν πράγματα προερχόμενα ἀπὸ ναυαγημένα πλοῖα. Νόμος ὅμως μὲ ἀκριβῶς τέτοιο περιεχόμενο δὲν φαίνεται νὰ ἴσχυε κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Λέοντος, γι' αὐτὸ καὶ ἔγιναν διάφορες ὑποθέσεις ὡς πρὸς τὴν πιθανὴν προέλευση τῆς διατάξεως αὐτῆς, μὲ ἀναζητήσῃ τῆς στὸ χῶρο τοῦ ἐθιμικοῦ δικαίου³. Γιὰ τὴ διερεύνηση τοῦ θέματος σκόπιμη εἶναι ἡ ἐπισκόπηση τῶν οἰκείων διατάξεων τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου.

Τὸ θέμα τῆς εὐθύνης γιὰ πράξεις σχετικὲς μὲ ναύαγια καὶ εἰδικότερα γιὰ τὴν προσβολὴ τῆς κυριότητος ἐπὶ πραγμάτων ποὺ προέρχονται ἀπὸ αὐτά, ἀπέτελεσε τὸ ἀντικείμενο διατάξεων τόσο τοῦ Πανδέκτη ὅσο καὶ τοῦ ἰουστινιανείου Κώδικα. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς διατάξεις αὐτὲς περιλήφθηκαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 9ου αἰώνα

© Ε.Ν. Τρωανός, 1998

¹ Γιὰ τὶς νεαρὲς τοῦ Λέοντος γενικῶς βλ. τὴ βασικὴ βιβλιογραφία ποὺ παρατίθεται ἀπὸ τὸν Sp. Troianos, "Die kirchenrechtlichen Novellen Leons VI. und ihre Quellen," *Subsecina Groningana* 4 (1990) (= *Novella constitutio. Studies in Honour of Nicolaas van der Wal*) 233-247 (ἐδῶ 233 σημ.2).

² P. Noailles-A. Dain, *Les Nouvelles de Léon VI le Sage*, (Paris, 1944), σ.235 ἐπ.

³ P. Noailles-A. Dain, ὁ.π. σ.234 σημ.3.

στην κωδικοποίηση τοῦ Λέοντος σὲ 60 βιβλία, ποὺ ἀργότερα ἔλαβε τὸ ὄνομα “Βασιλικά”⁴.

Στὴ συνέχεια παρατίθενται οἱ σχετικὲς διατάξεις ἀπὸ τὶς παραπάνω κωδικοποιητικὲς συλλογές. Εἰδικὰ ὅμως ὡς πρὸς τὰ χωρία τῶν Βασιλικῶν πρέπει νὰ σημειωθεῖ τὸ ἑξῆς. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς οἰκείες διατάξεις τῆς ἰουστινιάνειας κωδικοποιήσεως εἶναι συγκεντρωμένες στὸ βιβλίον 53 τίτλος 3 τῶν Βασιλικῶν ποὺ φέρει τὴν ἐπικεφαλίδα “περὶ ναυαγίου καὶ ἀρπαγῆς καὶ ἀποβολῆς καὶ συνεισφορᾶς”. Οὐλόκληρος ὅμως ὁ τίτλος αὐτός, ὅπως καὶ ὅλο τὸ βιβλίον 53, εἶναι *restitutus*, δὲν ἔχει δηλαδὴ περισθεῖ αὐτούσιος σὲ κανένα χειρόγραφο καὶ ἡ ἀποκατάστασή του ἔγινε μὲ ἔμμεσο τρόπο. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὅλοι οἱ τίτλοι τοῦ βιβλίου 53 ἐμφανίζουν στὴν τελευταία κριτικὴ ἔκδοση κενά⁵. Ἡ τύχη βοήθησε, ὥστε ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ κενὰ στὸν τίτλο 3 νὰ συμπληρωθοῦν χάρις σὲ μία πρόσφατη ἀνακάλυψη: Διαπιστώθηκε ὅτι στὰ φύλλα 2-210 τοῦ *Codex Sinaiticus graecus* 1117 (482) δὲν περιέχεται τὸ ἐρμηνευτικὸ ὑπόμνημα τοῦ Θεοδώρου Βαλαμῶνος στὸ Νομοκάνονα σὲ 14 τίτλους καὶ στοὺς κανόνες, ὅπως πιστευόταν⁶, ἀλλὰ τὸ ἔργο ἐνὸς ἀνώνυμου κανονολόγου τοῦ 12ου αἰῶνα, ποὺ ἔχει μὲν ὡς βάση τὰ σχόλια τοῦ Βαλαμῶνος (περιέχει αὐτούσια πολὺ μεγάλα τμήματά του), χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ταυτίζεται μὲ αὐτά, γιὰτὶ περιλαμβάνει καὶ πρόσθετα χωρία τῶν πηγῶν, καὶ μάλιστα σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε τὸ προϊόν τῆς ἐπεξεργασίας νὰ εἶναι πολλαπλάσιο σὲ ὄγκο σὲ σχέση μὲ τὸ πρότυπό του⁷. Κατὰ τὸ σχολιασμὸ τοῦ κεφαλαίου 9.27 τοῦ Νομοκάνονα (f. 32r-v) ὁ κανονολόγος αὐτὸς συμπληρώνει μὲ πολλὰ χωρία τῶν Βασιλικῶν τὸ ὑλικὸ ποὺ περιέχει τὸ ἔργο τοῦ Βαλαμῶνος. Ἡ παράθεση λοιπὸν τῶν χωρίων τῶν Βασιλικῶν γίνεται παρακάτω μὲ βάση τὴν τελευταία κριτικὴ ἔκδοση, συμπληρωμένη μὲ ἀνέκδοτο ὑλικὸ ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ *Codex Sinaiticus graecus* 1117⁸.

D. 47. 9. 1 pr., 5: *Ulpianus libro quinquagensimo sexto ad edictum. Praetor ait:* “In eum, qui ex incendio ruina naufragio rate nave expugnata quid rapuisse recepisso dolo malo damnive quid in his rebus dedisse dicetur: in quadruplum in anno, quo primum de eare experiundi potestas fuerit, post annum in simplum iudicium dabo. Item in servum et in familiam iudicium dabo.” (...) *Item ait praetor:* “si quid ex naufragio”. Hic illud quaeritur, utrum, si quis eo tempore tulerit, quo naufragium fit, an vero et si alio tempore, hoc est post naufragiumque: nam res ex naufragio etiam hae dicuntur, quae in litore post naufragium iacent. Et magis est, ut de eo tempore.

D. 47.9.2.: *Gaius libro vicensimo primo ad edictum provinciale. Et loco.*

Τὰ χωρία αὐτὰ ἀποτέλεσαν (ἐν μέρει) τὴν πηγὴ γιὰ δύο κεφάλαια τῶν Βασιλικῶν: 53.3.25 καὶ 60.20.1. Τὸ δεύτερο δὲν ἔχει σημασία γιὰ τὴν παρούσα ἔρευνα, γιὰτὶ ἔχει

⁴ Γιὰ τὴ συλλογὴ αὐτὴ καὶ τὴ χρονολόγησή της βλ. A. Schminck, *Studien zu mittelbyzantinischen Rechtsbüchern*. [Forschungen zur byzant. Rechtsgeschichte, 13.] (Frankfurt a. M., 1986), σ. 27 ἐπ. καὶ τὸν ἴδιο, “Frömmigkeit zierte das Werk”. Zur Datierung der 60 Bücher Leons VI.,” *Subseciva Groningana* 3 (1989) (= Proceedings of the Symposium on the Occasion of the Completion of a New Edition of the Basilica, Groningen, 1-4 June, 1988), 79-114.

⁵ *Basilicorum libri LX. Series A volumen VII: Textus librorum LII-LIX*, ediderunt H. J. Scheltema-N. van der Wal, (Groningen etc., 1974), σ. 2448 ἐπ.

⁶ Πρβλ. V. Benešević, *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in Monasterio Sanctae Catharinae in Monte Sina asservantur*, τ. I, (St. Petersburg, 1911), ἀνατύπ. (Hildesheim, 1965), σ. 266-293.

⁷ Βλ. σχετικῶς V. Tiftixoglou, “Zur Genese der Kommentare des Theodoros Balsamon. Mit einem Exkurs über die unbekannten Kommentare des Sinaiticus gr. 1117”, *Τὸ Βυζάντιο κατὰ τὸν 12ο αἰῶνα. Κανονικὸ Δίκαιο, κράτος καὶ κοινωνία*. [Ἑταιρεία βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μελετῶν. Διπτύχων Παράφυλλα, 3.] (Ἀθήνα, 1991), 483-532 (ἐδῶ 496 ἐπ.).

⁸ Ἀπὸ τὴ σύνταξη τῆς παρούσας μελέτης μέχρι τὴν ἐκτύπωση τῆς δημοσιεύθηκαν τὰ ἀνέκδοτα χωρία τῶν Βασιλικῶν. Βλ. V. Tiftixoglou - Sp. Troianos, “Unbekannte Kaiserurkunden und Basilikentestimonien aus dem Sinaiticus 1117”, *Foentes Minores IX*. [Forschungen zur byzant. Rechtsgesch., 19.] (Frankfurt a. M., 1993), 137-179 (ἐδῶ 156 ἐπ.).

ἀπαλειφθεῖ ἡ λέξις ποῦ δηλώνει τὸ ναυάγιο. Ἐπομένως παρατίθεται μόνο τὸ πρῶτο κεφάλαιο.

B. 53.3.25: Ὁ ἀπὸ ναυαγίου ἢ πλοίου πορθηθέντος ἀρπάζων ἢ κατὰ δόλον ὑποδεχόμενος ἢ ζημιῶν εἴσω μὲν ἐνιαυτοῦ εἰς τὸ τετραπλοῦν, μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ ἀπλοῦν ἐνέχεται. Ἀρμόζει δὲ ἡ ἀγωγή καὶ κατὰ δούλου καὶ φαμιλίας ἁρμόζει δὲ καὶ ἐγκληματικὴ ἐπεξέλευσις. Χώρα δὲ τῷ νόμῳ, ἐὰν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ἐν τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ τὸ ναυάγιον γέγονεν, ἀφέληται. Κατέχεται δὲ τῷ δεσικαρίῳ καὶ ὁ λαβὼν ἀπὸ ναυαγίου.

D. 47.9.3 pr., §8: *Ulpianus libro quinquagensimo sexto ad edictum. Quo naufragium fit vel factum est, si quis rapuerit, incidisse in hoc edictum videatur. Qui autem rem in litore iacentem, postea quam naufragium factum est, abstulit, in ea condicione est, ut magis fur sit quam hoc edicto teneatur, quemadmodum is, qui quod de vehiculo excidit tulit. Nec rapere videtur, qui in litore iacentem tollit. (...) Senatus consultum Claudianis temporibus factum est, ut, si quis ex naufragio clavos vel unum ex his abstulerit, omnium rerum nomine teneatur. Item alio senatus consulto cavetur eos, quorum fraude aut consilio naufragi suppressi per vim fuissent, ne navi vel ibi periclitantibus opitulentur, legis Corneliae, quae de sicariis lata est, poenis adficiendos: eos autem, qui quid ex miserrima naufragorum fortuna rapuissent lucrative fuissent dolo malo, in quantum edicto praetoris actio daretur, tantum et fisco dare debere.*

Τὰ παραπάνω χωρία ἀποδόθηκαν ὡς ἐξῆς στὰ Βασιλικά.

B. 53.3.27: Ὁ τὰ ναυαγήσαντα καὶ ἐκριφέντα εἰς τὸν αἰγιαλὸν λαμβάνων, ὡς κλέπτῃς μόνον εἰς τὸ διπλοῦν ἐνέχεται ἁρμόζει δὲ ἡ ἀγωγή.

B. 53.3.30: Ὁ κατὰ ἀπάτην ἢ βουλὴν μὴ συγχωρῶν βοηθηθῆναι τοὺς ναυαγήσαντας ἢ τὸ πλοῖον τῷ περὶ ἀνδροφόνων νόμῳ ἐνέχεται.

B. 53.3.31: Ὁ ἀρπάζων ἢ κατὰ δόλον κερδαίνων ἐκ ναυαγίου, εἰς ὅσον ὑπόκειται τῷ ζημιωθέντι, τοσοῦτον καὶ τῷ δημοσίῳ δίδωσιν.

D. 47.9.5: *Gaius libro vicensimo primo ad edictum provinciale. Si quis ex naufragio vel ex incendio ruinave servatam rem et alio loco positam subtraxerit aut rapuerit, furti scilicet aut alias vi bonorum raptorum iudicio tenetur, maxime si non intellegebat ex naufragio vel incendio ruinave eam esse. Iacentem quoque rem ex naufragio, quae fluctibus expulsa sit, si quis abstulerit, plerique idem putant. Quod ita verum est, si aliquod tempus post naufragium intercesserit: alioquin si in ipso naufragii tempore id acciderit, nihil interest, utrum ex ipso mari quisque rapiat an ex naufragiis an ex litore. De eo quoque, quod ex rate nave expugnata raptum sit, eandem interpretationem adhibere debemus.*

B. 53.3.35: Ὁ τὸ ἐκριφέν ἀπὸ ναυαγίου λαμβάνων, εἰ μὲν τινος παρεντεθέντος χρόνου, κλέπτῃς ἐστίν· εἰ δὲ κατὰ τὸν τοῦ ναυαγίου καιρὸν, ἀδιάφορόν ἐστιν, εἴτε ἀπὸ θαλάσσης τὰ τοῦ ναυαγίου ἢ τοῦ αἰγιαλοῦ λάβῃ. Τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τῶν λαμβανομένων ἀπὸ καταπολεμηθείσης νηὸς καὶ σχεδίας.

Στῇ συνέχειᾳ περιέχεται στὸν Codex Sinaiticus graecus μὲ τὴν ἔνδειξη B. 53. 3. 41 τὸ ἀκόλουθο κείμενο:

Ὁ ἀπὸ ναυαγίου ἀφελόμενος πρᾶγμα ἢ χεῖρον ποιήσας πρὸς τῇ ἀπὸ τοῦ νόμου ποινῇ τὸ τετραπλάσιον εἴσω ἐνιαυτοῦ ἢ τὸ ἀπλοῦν μετὰ ταῦτα καταβαλλέτω.

Ἡ διάταξις προέρχεται ἴσως ἀπὸ τὸν Πανδέκτη, πιθανῶς ἀπὸ τὸ χωρίο 47.9.1 pr. (βλ. πρὸ πάντων). Παρεμφερὲς περιεχόμενο ἔχει ἡ ἀκόλουθη διάταξις τοῦ Κώδικα:

C. 6.2.18: *Idem AA. et CC. [scil. Diocletianus et Maximianus] Dionysodoro. In eum, qui ex naufragio vel incendio cepisse vel in his rebus damni quid dedisse dicitur, infra annum utilem ei cui res abest quadrupli, post in simplum actionem proditam praeter poenam olim statutam edicti forma perpetui declarat. S. iii k. Ian. Nicomediae CC. cons. [a. 294].*

Τὸ παραπάνω χωρίο ἔχει ἐνταχθεῖ ὡς κεφάλαιο 48 στὸν ἴδιο τίτλο τοῦ βιβλίου 53 τῶν Βασιλικῶν.

B. 53.3.48: Ἐάν τις ἀπὸ ναυαγίου ἀφέληται τι ἢ μείωση, ἐντὸς ἐνιαυτοῦ εἰς τὸ τετραπλοῦν κατέχεται, μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ ἀπλοῦν πρὸς τῇ ἤδη ὠρισμένῃ ποινῇ, ἣν ὁ τοῦ νομίμου διηλεκτὴς τύπος σαφηνίζει.

Μὲ σχεδὸν ὅμοια διατύπωση ἀπαντᾷ ἡ διάταξη αὐτὴ (ἐν μέρει) καὶ στὸ χωρίο B. 60.6.35.

Ἀπὸ τὶς διατάξεις ποὺ παρατέθηκαν πρὸ πάνω προκύπτει μὲ σαφήνεια ὅτι ἡ ἀρπαγὴ, κατάληψη ἢ καὶ ὑποδοχὴ πραγμάτων ποὺ προέρχονται ἀπὸ ναυάγιο ἢ γενικότερα πλοῖο εὐρισκόμενο σὲ κίνδυνο (π.χ. λόγω ἀβαρίας), ὅπουδῆποτε κι ἂν τελεσθεῖ ἡ πράξη, μέσα στὴ θάλασσα δηλαδή ἢ στὴν ἀκτὴ, συνεπάγεται κυρώσεις τόσο ἀστικές (εὐθύνη ἀπὸ ἀδικοπραξία) ὅσο καὶ ποινικές. Οἱ τελευταῖες ἐπιβάλλονται βεβαίως, ἐφόσον συντρέχουν οἱ προϋποθέσεις τῶν οἰκείων ἐγκλημάτων. Τὸ διπλὸ αὐτὸ σύστημα κυρώσεων ρητῶς προβλέπεται στὶς διατάξεις D. 47.9.151 (= B. 53.3.25). Τὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ συστήματος αὐτοῦ (προκειμένου γιὰ συγκεκριμένα ἐγκλήματα) ἐπισημαίνει ὁ Θεόδωρος Βαλσαμῶν στὸ σχόλιό τοῦ στὸ κεφάλαιο 9.27 τοῦ Νομοκάνονα⁸ – παρατήρηση ποὺ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ σύγχρονός του ἀνώνυμος κανονολόγος τοῦ σιναϊτικοῦ κώδικα: “Καὶ ἔστι τοῦτο ἰδικὸν εἰς τοὺς ἀρπάζοντας ἀπὸ ἐμπρησμοῦ, καὶ καταπτώσεως καὶ ναυαγίου· τιμωροῦνται γὰρ καὶ χρημ. ματικῶς, καὶ ἐγκληματικῶς, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀμαρτημάτων οὐκ ἔστι. (...)”.

Ὅπως ρητῶς ὀρίζεται στὸ χωρίο D. 47.9.358 (= B. 53.3.30), ἡ “ἐγκληματικὴ ἐπεξέλευσις” κατὰ τῶν δραστῶν τῶν πράξεων ποὺ περιγράφονται ἐκεῖ συνίσταται στὴν ἐφαρμογὴ τῆς *lex Cornelia de sicariis et veneficis*, δηλαδή, ὅπως ἀποδίδεται στὰ ἑλληνικά, τοῦ Κορινθίου νόμου περὶ ἀνδροφόνων καὶ φαρμακῶν. Σχετικὴ εἶναι ἡ διάταξη D. 48.8.3 § 4: (...) *et qui naufragium suppresserit: (...) ex senatus consulto poena legis Corneliae puniatur*.

Στὴν ἐπόμενη παράγραφο, τὴν § 5, προσδιορίζονται οἱ ποινὲς τοῦ νόμου: *Legis Corneliae de sicariis et veneficis poena insulae deportatio est et omnium bonorum ademptio. Sed solent hodie capite puniri, nisi honestiore loco positi fuerint, ut poenam legis sustineant: humiliores enim solent vel bestiis subici, altiores vero deportantur in insulam*. Παρατηροῦμε, ὅτι ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου δὲν ἀπειλεῖται γενικῶς, ἀλλὰ μόνον κατὰ τῶν “εὐτελῶν” (*humiliores*)⁹.

Ἡ διάταξη τοῦ Πανδέκτη 48.8.3 § 4 ἔμεινε ἔξω ἀπὸ τὴν κωδικοποίησι τοῦ Λέοντος. Παρατηρήθηκε, ὅτι ἡ παράλειψη αὐτὴ ὀφείλεται στὴ νεαρὰ 64 τοῦ αὐτοκράτορα αὐτοῦ¹⁰, καὶ ἡ παρατήρηση αὐτὴ προστέθηκε στὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴ στήριξη τῆς ὑποθέσεως ὅτι ἡ ἔκδοση τῶν νεαρῶν ἦ, τουλάχιστον, τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοὺς προηγήθηκε τῆς συντάξεως τῶν Βασιλικῶν (ὡς “βασιλικῶν ξ’ βιβλίων”). Νομίζω ὅμως, ὅτι καὶ ἡ νεαρὰ 78 τοῦ Λέοντος θὰ ἐπέδρασε στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι, γιατί μὲ τὴ νεαρὰ αὐτὴ καταργοῦνται διατάξεις προερχόμενες ἀπὸ “συγκλητικὰ δόγματα” (*senatus consulta*), δοθέντος ὅτι, ὅπως εἶδαμε, καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ Κορινθίου νόμου στὰ παραπάνω ἐγκλήματα ἀνάγεται σὲ συγκλητικὴ ἀπόφασι.

⁸ Γ. Ράλλης-Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων*, τ. Α', (Ἀθῆναι 1852 ἀνατύπ., 1966), σ. 206 στίχ. 24-27.

⁹ Βλ. γενικῶς R. Rilinger, *Humiliores-honestiores. Zu einer sozialen Dichotomie im Strafrecht der römischen Kaiserzeit*, (München, 1988), *passim* (ιδίως 200 ἐπ.).

¹⁰ M. T. Fögen, “Legislation und Kodifikation des Kaisers Leon VI.”, *Subseciva Groningana* 3 (1989, ὁ.π. σημ. 4), 23-35 (ἐδῶ 28 σημ. 21).

Ἐνόμει τοῦ ὅτι οἱ χρηματικὲς ποινὲς γιὰ ἐγκλήματα σχετικὰ μὲ τὰ ναυάγια εἶχαν ἤδη καθοριστεῖ στὶς νομοθετικὲς συλλογὲς τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, χωρὶς ἐπιφύλαξη ἐφαρμογῆς τῶν διατάξεων περὶ ἀνθρωποκτονίας¹¹, πλανᾶται τὸ ἐρώτημα, γιατί προχώρησε ὁ Λέων στὴν ἐκδοσὴ τῆς νεαρᾶς 64. Ὡς πρὸς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ μπορεῖ νὰ διατυπωθοῦν οἱ ἀκόλουθες σκέψεις. Ἡ κατάρτιση τῶν δύο νομοθετικῶν συλλογῶν στὰ χρόνια τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, πρῶτα τῆς Εἰσαγωγῆς καὶ στὴ συνέχεια τοῦ Πρόχειρου Νόμου, δὲν εἶχε τὴν ἔννοια τῆς καταργήσεως τῆς ἰουστινιάνειας νομοθεσίας, ἀλλὰ μόνο τῆς συντάξεως ἐνὸς συντόμου καὶ σαφοῦς βοηθήματος. Αὐτὸ ἀναγράφεται μὲ σαφήνεια στὸ προοίμιο τῆς Εἰσαγωγῆς, ὅπου τονίζεται ὅτι αὐτὴ εἶχε ὡς προορισμὸ νὰ εἰσάγει τὸν ἐφαρμοστὴ τοῦ δικαίου στὸ περιεχόμενο τῆς κωδικοποιήσεως σὲ 40 βιβλία (τοῦ Βασιλείου Α')¹². Ἀνάλογο περιεχόμενο ἔχει καὶ τὸ προοίμιο τοῦ Πρόχειρου Νόμου, στὸ ὁποῖο ὑπογραμμίζεται, ὅτι ὁ ἐπιμελὴς ἀναγνώστης τοῦ κειμένου ἔχει τὴν ὑποχρέωση νὰ ἀνατρέξει γιὰ τὴ συμπλήρωση τῆς ἐνημερώσεώς του στὸ “πλάτος τῶν νόμων”, δηλαδὴ στὴν κωδικοποίησιν¹³. Τὸ ἴδιο εἶχε ἰσχῦσαι καὶ ἐνάμιση αἰὼνα πρωτύτερα κατὰ τὴ σύνταξη τῆς Ἐκλογῆς, μὲ τὴν ὁποία βεβαίως ὁ Λέων Γ' δὲν ἀπέβλεπε στὴν ἀντικατάσταση τοῦ συνόλου τῶν ἰουστινιάνειων ρυθμίσεων¹⁴.

Ἐπομένως κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς κωδικοποιήσεως – συντάσσομαι μὲ τὴν ἀποψη ὅτι ἡ νομοθετικὴ δραστηριότητα τοῦ Λέοντος ἐξυπηρετοῦσε κατὰ κύριο λόγο τὶς ἀνάγκες τῆς κωδικοποιήσεως¹⁵ – ἀντιμετωπίσθηκε προφανῶς τὸ θέμα τῆς (περαιτέρω) ἰσχύος τῶν διατάξεων τοῦ Πανδέκτη, στὶς ὁποῖες προβλεπόταν ἡ ἐπιβολὴ τῶν ποινῶν τοῦ Κορινθίου νόμου γιὰ τοὺς φονεῖς (ἄρα καὶ θανατικῆς ποινῆς, ὑπὸ τὴν ἔννοια ποὺ ἐκτέθηκε πρὶ πάντων) γιὰ μία πράξη ποὺ – ὅπως περιγραφόταν στὸ κείμενο τῶν διατάξεων – δὲν περιέκλειε ὅπωςδήποτε καὶ τὴν τέλεση ἀνθρωποκτονίας (ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ζήτημα τοῦ βαθμοῦ ὑπαιτιότητας).

Πράγματι στὸ κείμενο τοῦ Πανδέκτη χαρακτηρίζεται ἡ πράξη ὡς *naufragium sup-primere*¹⁶ ποὺ σημαίνει τὴν (παράνομη) κατακράτηση, ἀπόκριψη, ὑπεξαίρεση ἢ, γενικῶς, τὸ σφετερισμὸ ναυαγίου¹⁷. Ἐπειδὴ λοιπὸν μὲ τὴν παραπάνω διατύπωση τῆς διατάξεως θὰ ἦταν δυνατὴ ἡ ἐπιβολὴ θανατικῆς ποινῆς γιὰ τὴν ἀφαίρεση πραγμάτων προερχόμενων ἀπὸ ναυαγημένο πλοῖο, κρίνει ὁ νομοθέτης, ὅτι ἡ παραπάνω διάταξη ἔρχεται

¹¹ Βλ. Εἰσαγωγή 40.28: “Κατὰ τοῦ ἀρπάσαντος πρᾶγμα ἀπὸ ἐμπρημοῦ ἢ καταπτώσεως ἢ ναυαγίου, ἢ κατὰ τοῦ ὑποδεχομένου κατὰ δόλον τὰ τοιαῦτα πράγματα, ἐντὸς μὲν ἐνιαυτοῦ εἰς τὸ τετραπλάσιον δίδονται ἡ ἀγωγή, μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ ἀπλοῦν” (I. καὶ Π. Ζέπος, *Jus graecoromanum*, τ.2, Ἀθήναι, 1931, ἀνατύπ. Aalen, 1962), σ.361. Ἡ ἴδια διάταξη ἔχει περιληφθεῖ καὶ στὸν Πρόχειρο Νόμο 39.25 (Ζέποι, ὁ.π. σ.218) μὲ μόνη διαφορὰ στὸ κείμενο, ὅτι ἡ τελευταία λέξη “ἀπλοῦν” ἔχει ἀντικατασταθεῖ μὲ “διπλάσιον”. Ἐδῶ πρέπει νὰ ὑπομνησθεῖ, ὅτι κατὰ τὶς τελευταῖες ἐρευνες ἡ σύνταξη τοῦ Πρόχειρου Νόμου εἶναι ἀρκετὰ μεταγενέστερη τῆς Εἰσαγωγῆς καὶ τῶν νεαρῶν. Βλ. Schminck, *Studien* (ὁ.π. σημ.4) σ.80 ἐπ.

¹² “Καὶ πρῶτον μὲν τὰ ἐν πλάτει τῶν παλαιῶν νόμων κείμενα πάντα ἀνακαθάρασα, ἐν τεσσαράκοντα βίβλοις ἀθόλωτον καὶ ἀνόθευτον τὸ πᾶν χύμα τοῦ νόμου ὡς πόμα θεῖον ὑμῖν ἐκέρασεν” (...) νῦν δὲ (...) ἐκ τῶν εἰρημένων τεσσαράκοντα βιβλίων τὰ προκεκριμένων ὡς θεοδιδάκτων νόμων ἐκλεξαμένη ἐν τεσσαράκοντα τίτλοις ἰσαριθμῶς ταῖς βίβλοις, ἐν χερσὶ φέρειν σωτήριον καὶ ψυχωφελὴ νόμον καὶ σύντομον καὶ σαφὴ καὶ εἰσαγωγικὸν ἐκείνων τῶν ἐν ταῖς τεσσαράκοντα βίβλοις κειμένων ὑμῖν ἐφιλοτιμήσατο” (Schminck, *Studien* σ.6 στίχ. 31-40).

¹³ “Εἰ δέ τι ἐλλιπὲς ἔχοι τὸ παρ’ ἡμῶν γραφόμενον (...) χρεῶν τοῖς φιλοπόνως ἐγκύπτουσιν ἐν τῷ παρ’ ἡμῶν ἀρτίως ἀνακακαθαμένῳ τοῦ νόμου πλάτει τὴν τοῦ ζητουμένου γνώσιν ἀρύεσθαι” (Schminck, *Studien* σ. 58 στίχ. 59-62).

¹⁴ Πρβλ. Σπ. Τρωιάνος, *Οἱ πηγὲς τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου*, (Ἀθήνα-Κομοτηνὴ, 1986), σ.70.

¹⁵ Πρβλ. Fögen, ὁ.π. (σημ. 10) σ.31.

¹⁶ D. 47.9.3 §8 καὶ 48.8.3 §4.

¹⁷ Βλ. ἂν. *supprimere* στοὺς H. Heumann-E. Seckel, *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, 9η ἐκδ., (Jena, 1907), σ. 572 ἐπ.

σέ αντίθεση με τὸ κοινὸ περὶ δικαίου αἴσθημα. Ἡ αντίθεση αὐτὴ ἐκδηλώνεται στὴ σκέψη, ὅτι εἶναι ἀπαράδεκτο γιὰ τὴν προστασία ὑλικῶν καὶ μόνον ἀγαθῶν νὰ ἀφαιρεῖται ἀνθρώπινη ζωὴ, ποὺ εἶναι ἀγαθὸ πολὺ ὑπέρτερης ἀξίας.

Ἡ ἰδέα αὐτὴ, ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ διατυπώνεται ρητῶς στὴ νεαρὰ 64, δὲν εἶναι νέα στὸ ποινικὸ δίκαιο τοῦ Βυζαντίου. Μὲ διεξοδικὴ ἀνάλυση τοῦ τίτλου 17 τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων ποὺ περιέχει τὸ ποινικὸ δίκαιο αὐτῆς τῆς νομοθετικῆς συλλογῆς διαπιστώνουμε μία μεταρρυθμιστικὴ προσπάθεια στὸ χῶρο τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ στὸ πλαίσιο τῆς μεταρρυθμίσεως αὐτῆς τὴ διαμόρφωση ὀρισμένων κοινῶν κατευθυντήριων γραμμῶν. Ὅπως ἔχει ἤδη ἐπισημανθεῖ¹⁸, μετὰ τὸ λεπτομερὲς καθορισμὸ τῆς ποινῆς γιὰ κάθε ἔγκλημα – πρᾶγμα ποὺ περιορίζει τὴν αὐθαρεσία τοῦ ποινικοῦ δικαστῆ – σχηματίζονται ὀρισμένες κατηγορίες πράξεων καὶ ἔτσι διευκολύνεται ἡ κατὰ ὁμοιόμορφο τρόπο ἀντιμετώπιση τῶν συναφῶν ἢ συγγενῶν ἐγκλημάτων. Παρατηροῦμε λοιπὸν ὅτι οὐδέποτε προβλεπεται στὴν Ἐκλογὴ ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου γιὰ ἐγκλήματα περιουσιακά.

Σὲ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς ποὺ ἐξάγγειλε στὸ προοίμιο τῆς νεαρᾶς 64 ὅρισε ὁ Λέων, ὅτι ὁποῖος πάρει στὴν κατοχὴ του καὶ ἀποκρύψει εἶδη ἀπὸ ναυάγιο θὰ τιμωρεῖται μετὰ χρηματικὴ ποινὴ ἀνερχόμενη στὸ τετραπλάσιο τῆς ἀξίας τῶν εἰδῶν αὐτῶν. Συνέπεια τῆς ρυθμίσεως αὐτῆς, ποὺ – ὅπως εἶδαμε – ὑπῆρχε ἤδη τόσο στὸν Πανδέκτη ὅσο καὶ στὸν Κώδικα, ἦταν ὅτι παραλείφθηκε στὴν κωδικοποίηση τὸ χωρίο D. 48.8.3 § 4, χωρὶς ὅμως νὰ θιγῶν τὰ χωρία D. 47.9.1 pr. καὶ § 5, 47.9.3 pr. καὶ § 8, 47.9.5 καὶ C. 6.2.18.

Ὁ αὐτοκράτωρ δὲν θέλησε ὅμως νὰ ἀπαλλάξει τοὺς δράστες ἀπὸ περαιτέρω κυρώσεις σὲ περίπτωσι συρροῆς τῆς πράξης τους μετὰ ἄλλα ἐγκλήματα ποὺ ἀναφέρονταν στὴν ἀσφάλεια τῆς ναυσιπλοΐας. Ἔτσι στὸ χωρίο B. 53.3.25 περιλήφθηκε ἡ φράση “ἀρμόζει δὲ καὶ ἐγκληματικὴ ἐπεξέλευσις”, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενο ἐξειδικεύθηκε στὴ διάταξη B. 53.3.30. Σὲ αὐτὴν (βλ. πρὸ πάνω) ὁρίσθηκε, ὅτι εὐθύνονται κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ “περὶ ἀνδροφόνων” νόμου ὅσοι ἐκ προθέσεως ἐμπόδισαν νὰ δοθεῖ βοήθεια σὲ πλοῖο ποὺ κινδύνευε ἢ σὲ ναυαγούς. Σύμφωνα δὲ μετὰ τὶς οἰκείες διατάξεις, δὲν ἦταν ἀναγκαῖο νὰ ἔχει ἡ συμπεριφορὰ τῶν ὑπαίτιων ὡς ἀποτέλεσμα καὶ τὸ θάνατο ἐνὸς ἢ περισσοτέρων ναυαγῶν, γιὰτὶ κατὰ τὸν Κορινθίλιό νόμο ἀρκοῦσε ἡ ὑπαρξὴ δόλου, χωρὶς νὰ ἀπαιτεῖται καὶ ἐπέλευση τοῦ ἐγκληματικοῦ ἀποτελέσματος. Κατὰ τὸ κεφάλαιο τῶν Βασιλικῶν 60.39.1 (= D. 48.8.1): Ὁ σκοπὸν ἐσχληκῶς τοῦ φονεῦσαι, κἂν μὴ φονεὺς ἀλλὰ τραυματίσῃ, φονεὺς ἐστὶ, καὶ ὁ μὴ θελήσας φονεῦσαι, ἐὰν φονεύσῃ, οὐκ ἐστὶ φονεὺς (...). Βεβαίως μένει ἀνοιχτὸ τὸ θέμα τῆς εὐθύνης ἀπὸ ἀμέλεια, ἀλλὰ αὐτὴ στηρίζεται σὲ εἰδικὲς διατάξεις καὶ ὄχι στὸν Κορινθίλιό νόμο.¹⁹

Σὲ δυσαρμονία μετὰ τὰ παραπάνω τελεῖ ἡ τελευταία φράση τοῦ χωρίου B. 53.3.25: “Κατέχεται δὲ τῷ δεσικαρίῳ καὶ ὁ λαβὼν ἀπὸ ναυαγίου”. Ἡ παρουσία τῆς φράσης αὐτῆς στὸ παραπάνω χωρίο μετὰ προβληματίζει πολὺ, πρῶτον γιὰτὶ δὲν περιέχεται στὸ κείμενο τοῦ χωρίου, ὅπως αὐτὸ ἀναγράφεται στὸ ἔργο τοῦ ἀνωνύμου τοῦ σιναϊτικοῦ κώδικα, καὶ δεύτερον γιὰτὶ δὲν ἀντιστοιχεῖ στὸ λατινικὸ κείμενο τοῦ D. 47.9.1-2. Οἱ τελευταῖοι ἐκδότες τῶν Βασιλικῶν, δοθέντος ὅτι – ὅπως προειπώθηκε – ὅλος ὁ τίτλος 53.3 εἶναι *restitutus*, στηρίχθηκαν στὸ κείμενο τῆς Μεγάλης Συνάψεως τῶν Βασιλικῶν, στοιχεῖο A κεφάλαιο 64.11,²⁰ ἀνέγραψαν δὲ ὡς πηγὴ τῆς φράσης αὐτῆς

¹⁸ Ἠρβλ. B. Sinogowitz, *Studien zum Strafrecht der Ekloge*. [Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 21.] (Ἀθῆναι, 1956), σ.32 ἐπ. καὶ Sp. Troianos, “Bemerkungen zum Strafrecht der Ekloga”, *Ἀφιέρωμα στὸν Νικό Σβορώνο*, τ.Α', (Ῥέθυμνο, 1986), σ.97-112 (ἐδῶ 111).

¹⁹ Βλ. B. 60.39.4 (= D. 48.8.4) καὶ τὰ σχόλια στὴ διάταξη αὐτή.

²⁰ Ζέποι, ὁ.π. τ.5 σ.102.

D. 47.9.3 § 8. Ἀλλὰ τὸ περιεχόμενο αὐτοῦ τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Πανδέκτη περιλήφθηκε στὰ κεφάλαια 27-31 τοῦ τίτλου 53.3, μεσολαβεῖ δὲ τὸ κεφάλαιο 26 με πρόελευση (κατὰ τοὺς ἐκδότες) D. 9.3.6 § 3. Ἐπειδὴ ἀφενὸς μὲν αὕτη ἡ διάσπαση δὲν εἶναι συνηθισμένη στὴ δομὴ τοῦ κειμένου τῶν Βασιλικῶν καὶ ἀφετέρου δὲν ἔχουμε πρόσφατη κριτικὴ ἔκδοση τῆς Μεγάλης Συνόψεως, θὰ θεωροῦσα πολὺ πιθανό, ὅτι ἡ ἐπίμαχη φράση προέρχεται ἀπὸ σχόλιο στὸ περιθώριο ἐνὸς ἢ περισσότερων χειρογράφων τῆς Συνόψεως (ποὺ ἀργότερα παρεισέφρυνε στὸ κείμενο) καὶ δὲν ἀνήκει στὸ αὐθεντικὸ κείμενό της. Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοση τῆς Συνόψεως, ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, ἡ θέση τῆς φράσης μέσα στὸ κείμενο τῶν Βασιλικῶν εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀμφίβολη.